

ERMENİSTAN'IN SAVAŞ SUÇLARI ULUSLARARASI HUKUK VE ERMENİSTAN'IN KARABAĞ'A DAİR ASKERİ FAALİYETLERİ

YÜCEL ACER

SETA | ANALİZ

EKİM 2020 · SAYI 337

ERMENİSTAN'IN SAVAŞ SUÇLARI ULUSLARARASI HUKUK VE ERMENİSTAN'IN KARABAĞ'A DAİR ASKERİ FAALİYETLERİ

YÜCEL ACER

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-7040-96-9

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 201 88466

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Brussels BELGIUM

Tel: +322 652 0486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
EYLEMLERE DAİR İLGİLİ HUKUK KURALLARI	9
ERMENİSTAN'IN 27 EYLÜL'DE BAŞLAYAN ÇATIŞMALARDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ FAALİYETLER VE HUKUKİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	11
SONUÇ: ERMENİSTAN YETKİLİLERİNİN SAVAŞ SUÇU EYLEMLERİNDEN SORUMLU TUTULMALARI	15

YAZAR HAKKINDA

Yücel Acer

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Uluslararası İlişkiler lisans derecesi, Sheffield Üniversitesi'nden (İngiltere) Uluslararası Hukuk master derecesi, Bristol Üniversitesi'nden (İngiltere) Uluslararası Hukuk doktora derecesi almıştır. Halen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı'nda Milletlerarası Hukuk profesörüdür. Uzmanlık alanları uluslararası deniz hukuku, uluslararası silahlı çatışmalar hukuku ve uluslararası insan hakları hukukudur. Birçok bilimsel makalenin yanında İngiltere'de basılmış *The Aegean Maritime Disputes and International Law* (Ege Deniz Sorunları ve Uluslararası Hukuk), *Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu, Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi* ve *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı* isimli kitapların da yazarıdır. ABD'de Hawaii Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doktora sonrası çalışmalar yapmış, Kara Harp Okulu, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Atılım Üniversitesi'nde de dersler vermiştir.

ÖZET

Bu analizde 27 Eylül 2020'den bugüne Ermenistan'ın işgal altındaki Azerbaycan topraklarında gerçekleştirdiği uluslararası insancıl hukuk kuralı ihlalleri ele alınmaktadır.

Son yüzyılda geniş katılımlı uluslararası sözleşmelerle hem uluslararası silahlı çatışmalarda hem de iç çatışmalarda kullanımı yasak olan silahlara ve savaş yöntemlerine dair kapsamlı hukuk kuralları oluşturulabilmiştir. Günümüzde “uluslararası insancıl hukuk” olarak adlandırılan bu kuralların ihlallerinin büyük bir çoğunluğu, kişisel cezai sorumluluğa yol açan birer suç oluşturmaktadırlar. Ermenistan'ın 1992-1994 yılları arasında, Karabağ ve civarındaki Azeri topraklarını işgali sırasında ne tür ihlaller gerçekleştirdiği, bağımsız uluslararası raporlarla da tespit edilmişti. Daha dramatik olan ise 27 Eylül'den bu yana, işgal altındaki Azeri topraklarında yaşanan çatışmalarda, yine Ermenistan'ın bu tür ihlallerinin ön plana çıkıyor olmasıdır. Genel bir inceleme dahi Ermenistan güçlerinin mevcut çatışmalarda birçok uluslararası insancıl hukuk kuralını ihlal ettiğini göstermektedir. Söz konusu suçları işleyenlerin yargılanabilmesi için, bu eylemlerin tespiti ve mevcut mekanizmaların ele alınması bu aşamada önem arz etmektedir.

GİRİŞ

“Ermeni soykırımı” iddialarının bütün dünyada onlarca yıldır yaygınlaştırılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Sovyetler Birliği’nin yıkılışıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Ermenistan’ın bu çabalara verdiği destek de aşına olunan bir durum haline gelmiştir. Ancak şaşırtıcı olan husus, savaşta sivillerin hayatının korunması konusunda son derece “hassas” olduğu ya da en azından “mağdur” edildiği görüntüsü veren Ermenistan yönetimlerinin, son 30 yıldır ve halen Karabağ ve çevresinde sivillere yönelik saldırıları ile ön plana çıkıyor olmalarıdır.

Şubat 1992’de Rus ordusu tarafından desteklendiği bildirilen Karabağ Ermeni kuvvetleri, Azeri nüfuslu Hocalı kasabasını ele geçirdiler ve çatışmalarda o güne kadarki en büyük katliamları gerçekleştirdiler. Sadece Hocalı kasabasına düzenlenen saldırılarda 200’den fazla sivil öldürüldü. Bazı gözlemciler göre Hocalı’da öldürülen insan sayısı çok daha fazladır. Bazı kaynaklarda 500-1000 arası sivilin hayatını kaybettiği ifade edilmektedir.¹ 1993-1994 yılları arasında Erme-

nistan, Karabağ Ermeni Gruplar ve Azeri güçleri arasında Karabağ nedeni ile yaşanan çatışmalarda 25 bin civarında insan hayatını kaybetti, bir milyondan fazla Azerbaycan vatandaşı evlerinden ve yerleşim yerlerinden ayrılmak zorunda kaldılar veya sürüldüler. Bu insanlar hala evlerine dönebilmemiş değil.²

Çatışmalar esnasında 450-500 bin Azeri sadece Karabağ ve civarındaki Azeri yerleşim yerlerinden zorla atıldılar. 1994 yılında Ermenistan’ın daha ağır silahlar kullanmaya başlaması ile yeni boyutlar kazanan çatışmalarda on binlerce sivil hayatını kaybetmiş ya da yaralanmıştır.³ Ele geçirdiği tüm bölgelerden Azeri halkını süren Ermenistan ve Karabağ Ermeni güçleri, 1993-1994 yıllarında gerçekleştirdikleri saldırılar sırasında sivilleri rehin aldılar ve kaçırmaya çalışan pek çok Azeri sivil insanı da öldürdüler. Azerilere ait malların geniş çaplı yağmalanması ve tahrip edilmesi bu eylemlere eşlik etmiştir. Örneğin yaklaşık 50 bin nüfuslu bir Azeri şehri olan Ağdam’da olduğu gibi bazı yağma örnekleri Karabağ’da örgütlenmiş Ermeni gruplar tarafından organize edilmiş ve gerçekleştirilmiştir.⁴

Ermenistan’ın Karabağ ve etrafındaki bazı yerleşim yerlerini işgal etmesi ve bu işgali devam ettirmesi sonucu iki taraf arasında yer yer çatışmalar yaşanmıştır.⁵ Bu çatışmaların en şiddetlisi ise 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan çatışmalar olmuştur.

Halen devam eden bu çatışmalarda 1992-1994 yılları arasında yaşanan acı olayları hatırlatan eylemler cereyan etmektedir. Çatışmalarda yine Azerbaycan’dan ziyade Ermenistan’ın sivil kayıplara yol açan askeri faaliyetleri ön plana çık-

¹ *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, (The Human Rights Watch Report, Azerbaijan: 1994), s. 6.

² *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, s. ix.

³ *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, s. 100.

⁴ *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, s. 35.

⁵ Ara ara devam eden çatışmalar bazen şiddetli boyutlara da ulaşmıştır. Bkz. “Dağlık Karabağ Çatışması Nasıl Başladı? Bölgede Son Durum Ne?”, Onedio, <https://onedio.com/haber/daglik-karabag-catismasi-nasil-basladi-bolge-de-son-durum-ne-923870>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2020).

maktadır. Tam da bu dramatik olayların gerçekleştiği bugünlerde, Ermenistan'ın sivil kayıplara yol açan askeri faaliyetlerinin ve başvurduğu yöntemlerin neler olduğunun ortaya koyulması, bu eylemlerin ne tür hukuki kuralları ihlal ettiği ve ne tür hukuki sorumluluklara yol açtığına analiz edilmesi gerekmektedir. Zira hemen olamayacaksa bile bir gün sorumluların yargılanarak cezalandırılması ancak bu tür hukuki süreçlerin sıralı takibiyle mümkün olabilecektir. Bu noktada bu tür eylemlere dair uluslararası hukukun ortaya koyduğu hukuki düzenin ne olduğuna kısaca bakmakta yarar vardır.

EYLEMLERE DAİR İLGİLİ HUKUK KURALLARI

Savaş Kuralları ve İhlalleri

Bilinen insanlık tarihi boyunca savaşlarda savunmasızların katledilmesini ve kıyıma uğratılmasını cezasız bırakmayacak etkili bir sistem kurulamamıştır. Ancak bu kısımların insanlığın ortak hukuk sisteminde en azından birer “yasaklanmış eylem” sayılması başarılıdır. Yüzyıldan fazla bir süre içerisinde devletler, birbirleri ile savaşırken karşısındakini yenmenin her yolunun meşru olmadığını anlamak ve kabul etmek yönünde epey mesafe kat edebildiler. 1864 Cenevre, 1899 ve 1907 Lahey uluslararası sözleşmeleriyle sadece savaşta yaralı ya da hasta düşmüş askerlerin durumunun iyileştirilmesinde değil, savaşırken karşıda bulunan hasımlara gereksiz acı veren ve sivil kayıplara yol açan silah ve yöntemlerin yasaklanmasında da hukuken önemli mesafeler alındı. Savaşta ayırım gözetmeyerek sivil kayıplara yol açan ve/veya gereksiz acı ve ölümlere yol açan silahların ve yöntemlerin yasaklanmasına ilişkin uluslararası düzenlemeler birinci ve ikinci dünya savaşları arasındaki dönemde de devam etmiş ve nihayetinde sivil yerleşim yerlerinin,

esirlerin, yaralı ve hastaların savaşın etkilerinden korunmasına yönelik olarak 1949 yılında dört ayrı Cenevre Sözleşmesi'nin ve 1977 yılında iki ek protokolün imzalanması sağlanabilmiştir.

Silahlı çatışmalara doğrudan dahil olmayan sivillerin ve sivil yerleşim yerlerinin hedef alınıp saldırıya maruz bırakılması tümünden yasaklanmış eylemlerdir.

Bu çok taraflı uluslararası sözleşmelerle getirilen yasaklamalardaki amaç, savaşın özellikle de savunma savaşlarının gerekliliklerini bütünüyle engellemeden, gereksiz ölümleri, acıları ve yıkımı önlemek, savaş bir nevi sadece politik amaçlarıyla sınırlı tutmak olmuştur. Bu çerçevede “silahlı çatışmaların silah ve yöntemlerinin sınırlandırılması” ve “silahlı çatışmalarda sivillerin ve savaş dışı kişilerin (*hors de combat*) korunması” gibi iki temel hedef belirlenmiş ve önemli ölçüde bu hususlara riayet edilmesi sağlanmıştır. Ortaya konan ve artık neredeyse tamamı uluslararası çok taraflı sözleşmelerle yazılı hale getirilmiş olan bu kurallar, silahlı çatışmayı kimin başlattığına bakılmaksızın bütün taraflara, sadece uluslararası silahlı çatışmalara değil, aynı zamanda iç çatışmalara ve hatta ortada resmen ilan edilmiş bir silahlı çatışma durumu yokken dahi, sivillerin topluca korunması gerektiği bütün durumlarda uygulanan kapsamlı kurallar haline gelmişlerdir. O nedenle ki artık bu kuralları ifade etmek için Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku kavramından ziyade uluslararası insancıl hukuk kavramı kullanılmaktadır.

Sonuç olarak artık düşmanı yenmenin silah ve yöntemleri sınırsız değildir.⁶ Gereksiz

⁶ 1907 Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu (The Hague Convention on Laws and Customs of War on Land of 1907), Madde 22; Cenevre Sözleşmelerine Ek I Nolu Protokol (1977), Madde 35 (1).

ölümlere ve acılara neden olan silahların kullanılması yasaktır.⁷ Taraflar arasında bazı prensiplere duyulan güvenin zarar görmesine yol açan yöntemler yasaklanmıştır.⁸ Özellikle de silahlı çatışmalara doğrudan dahil olmayan sivillerin ve sivil yerleşim yerlerinin hedef alınıp saldırıya maruz bırakılması tümden yasaklanmış eylemlerdir.⁹

Silahlı saldırıların sadece askeri hedeflere yönelik olmasının sağlanması bütün taraflara yüklenmiş temel yükümlülüklerdendir.

Bu genel çerçevede daha somut olarak savaş dışı kişilerin insanca muamele görmesi, savaş dışı kişiler ve teslim olanların öldürülmemesi, yaralı ve hastaların uygun muamele ve tedaviye tabi tutulması, Kızılhaç ve Kızılay'ın amblemleri ve işaretlerine saygı gösterilmesi, esirlerin ve sivillerin silahlı saldırılardan korunması, esirlerin aileleriyle iletişim kurabilmeleri ve insani yardım alabilmeleri, hiç kimsenin işkenceye, fiziksel cezalandırma veya zalimane ya da aşağılayıcı muameleyle tabi tutulmaması, tarafların daima savaşanlarla sivilleri birbirlerinden ayırarak sivillerin korunmasını sağlaması, silahlı saldırıların sadece askeri hedeflere yönelik olmasının sağlanması bütün taraflara yüklenmiş bazı temel yükümlülüklerdir.

7 1907 Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu, Madde 23 (e), Cenevre Sözleşmelerine Ek I Nolu Protokol (1977), Madde 35 (2).

8 1907 Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu, Madde 23 (f), 29-31; I Nolu Ek Protokol (1977), Madde 37, 46.

9 1907 Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Konvansiyonu (The Hague Convention on Laws and Customs of War on Land of 1907), Madde 23 (c); 1949 Cenevre Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme (Geneva Convention for the Protection of the Civilians), Madde 13-23; I Nolu Ek Protokol (1977), Madde 48-58.

Yukarıda sayılan ve devletleri ve dolayısıyla onların vatandaşlarını bağlayan kuralların ortaya konması kadar önemli bir başka husus, ortaya konan yasakların ihlallerinin, alelade hukuk ihlalleri değil, cezai sorumluluk doğuran suçlar olarak sayılmaya başlamasıdır. Hem bazı ulusal ve uluslararası yargılama örnekleri hem de özellikle Cenevre sözleşmeleri ile bu bağlamda ortaya “barışa karşı suçlar” (uluslararası hukuka aykırı saldırı savaşı planlamak, başlatmak ve sürdürmek), “savaş suçları” (silah ve yöntemleri düzenleyen ve sivillerin ve savaş dışı diğer kişilerin korunmasını düzenleyen kuralların ihlalleri)¹⁰ ve “insanlığa karşı suçlar” (soykırım dahil savaş ya da barış zamanında sivillerin topluca kıyımına yol açan eylemler)¹¹ kategorileri oluşmuştur. Bu eylemler uluslararası hukuka göre asker veya sivil kişilerin, silahlı çatışmalar hukuku ya da insancıl hukuk kurallarını ihlalinden doğan ve cezalandırılması gereken kişisel cezai sorumlulukları anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi, bu sözleşmelerin yasakladığı ve uluslararası hukukun ilgili yapılageliş kurallarına göre gerçekleştirilmesinin suç sayılacağı kabul edilmiş bu ihlaller savaş dışı kişilerin, yani sivillerin öldürülmesi, yaralanması, işkenceye tabi tutulması, toplu kamplara kapatılması ya da abluka altına alınması, yaşadıkları yerlerin savaş alanı haline getirilmesi, temel gereksinimlerinin karşılanmasının engellenmesi, savaşanlarda hasta ve yaralı düşenlerin kimi insanlık dışı muamelelere tabi tutulması gibi insanlığın en temel değerlerini derinden sarsan eylemler olarak sıralanabilir.

10 UCM'yi kuran Roma Statüsü'nün 8. maddesinin 2. fıkrası, savaş suçlarına ilişkin olarak ilk bendinde “1949 Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlallerini” ve ikinci bendinde “uluslararası silahlı çatışmalara uygulanabilir yasaların ve yapılageliş kurallarının diğer ihlallerini” savaş suçu olarak tanımlamış ve cezalandırma öngörmüştür. Nürnberg Statüsü'nde de savaş suçları benzeri eylemler olarak sayılmıştır.

11 İnsanlığa karşı suçlar, UCM Statüsü'nün 7. maddesinde sayılmıştır.

Suçluların Yargılanması

Uluslararası toplumun bu eylemleri hukuken bağlayıcı belgelerle yasaklaması ve suç sayması, şüphesiz ki küçümsenecek bir başarı değildir. En az bunun kadar önemli bir diğer husus bu yasakları ihlal ederek suç işleyenlerin tespit edilmesinin ve cezalandırılmasının sağlanmasıdır. Esas olarak suçun işlendiği ülke devletinin ya da suçu işleyenlerin vatandaşı oldukları devletlerin yargı yetkisi içerisinde bulunan bu suçların ve suçlularının, uluslararası mekanizmalar vasıtasıyla daha etkili bir şekilde yargılanmasına dair arzu edilen aşamaya gelmenin epey uzağında bulunmaktadır. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kayda değer hatta sonuç doğuran bazı ilerlemelerin gerçekleştirilebildiği de görülmektedir. Nazi rejimi üst düzey yetkilileri ve Japon yönetimi üst düzey yetkililerinin Nürnbergve Tokyo ceza mahkemelerince yargılanmaları ve cezalandırılmaları, eski Yugoslavya'da ve Runda'da işlenen suçların faillerinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan iki ayrı ceza mahkemesince yargılanmaları ve cezalandırılmaları oldukça sınırlı ama umut vaat eden örnekler olmuşlardır.

Bu bağlamda önemli bir gelişme ise 1998 yılında imzalanan Roma Sözleşmesi ile Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kurulması ve kurucu antlaşmasınının 2002 yılında yürürlüğe girerek Mahkeme'nin 2003'ten beri fiilen çalışıyor hale gelebilmesi olmuştur. Soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçu işleyen kişileri yargılama yetkisine sahip olan UCM, Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Darfur, Sudan, Kenya, Libya, Fildişi Sahili, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gürcistan, Burundi, Bangladeş'in Myanmar'daki faaliyetleri ve Afganistan'daki durumları incelemekte ve bazı şahısları yargılamış ve bazılarını da yargılamaya devam etmektedir. Diğer yandan

ise Kolombiya, Gine, İngiltere'nin Irak'taki faaliyetleri, Nijerya, Filistin, Ukrayna, Venezuela ve Bolivya'daki durumlara dair de ön incelemeler başlatmıştır.

Günümüzde aralarında İngiltere, Almanya, Fransa ve diğer batı Avrupa ülkelerinin de bulunduğu 123 devlet UCM'yi kuran Roma Statüsü'ne taraf olmuş ancak ABD, Rusya, Çin, İsrail gibi ülkeler de taraf olmayan ülkeler arasında yer almışlardır. UCM'nin henüz tam etkili bir şekilde çalışmasını engelleyen bu durum bazı önemli vakalarda UCM'nin çalışmasına imkan tanımamaktadır.

ERMENİSTAN'IN 27 EYLÜL'DE BAŞLAYAN ÇATIŞMALARDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ FAALİYETLER VE HUKUKİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ermenistan Tarafından Gerçekleştirilen Faaliyetler

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan'ın işgal ettiği Azeri topraklarında başlayan Ermenistan-Azerbaycan çatışmalarında Ermenistan'ın askeri faaliyetleriyle özellikle sivillere ciddi zararlar veren bazı silahlar ve savaş yöntemleri kullandığına dair bilgiler kamuoyuna yansımaktadır. Yukarıda özetlediğimiz temel hukuki çerçeveden bakıldığında, kayda değer eylemler ve hukuki anlamları, sonuçları nelerdir? Çatışmaların halen devam ediyor olması, bu konuda henüz sağlıklı raporlar alınmasını mümkün kılmamakta ise de bölgede yaşananlara dair basına yansıyan bilgilerin yanı sıra, hazırlanan bazı resmi raporlar da yayınlanmaya başlamış durumdadır. Azeri yetkililerin

zaman zaman yaptıkları resmi açıklamaların da önemli bir bilgi kaynağı olma niteliği taşıdığı kabul edilmelidir.

Yukarıdaki hukuki çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde ön plana çıkan ilk hususun sivillere yönelik saldırılar ve verilen zararlar olduğu görülmektedir. Resmi beyanlara göre Ermenistan'ın gerçekleştirdiği saldırılarda sadece çatışmaların cereyan ettiği cephe hatlarını değil aynı zamanda Gence, Mingeçevir, Hızı, Şemkir ve Abşeron gibi çatışma bölgesinden epey uzak şehirleri de hedef aldığı bildirilmektedir.¹² Resmi beyanlarda Ermenistan'ın Karabağ'da yaşayan Azeri sivilleri bir nevi "etnik temizliğe" tabi tutmaya çalıştığı da yer almaktadır.¹³ Bir medya raporu Ermenistan ordusunun, Azeri sivillere yönelik saldırılarda Tochka-U taktik balistik füzeleri kullandığı belirtilmektedir.¹⁴

İki taraf arasında 10 Ekim 2020 tarihinde kabul edilen "insani ateşkes"e rağmen Ermenistan'ın sivil yerleşim yerlerini hedef alan saldırılarının devam ettiği görülmektedir. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov, Ermenistan'ın insani ateşkesin kabulünden hemen sonra dahi Azerbaycanlı sivilleri ve sivil unsurları kasıtlı bombaladığını ve ateşkesin birkaç saat sonrasında Ermeni silahlı kuvvetlerinin Hadrut ve Cebraill yönünde saldırı gerçekleştirdiğini belirt-

ti.¹⁵ Ateşkesin ardından Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'ın en büyük ikinci şehri olan Gence'ye cephe hattının çok uzağında roket atarak 9 sivil öldürdüğü, küçükler de dahil 35 kişiyi yaraladığı bildirildi.¹⁶ Sonraki günlerde yoğun nüfuslu yerleşim alanları olan Şemkir, Beylağan, Ağdam, Fuzuli, Cebraill, Goranboy, Tatar, Barda, Ağcabadi ve Gence şehirlerinin orta menzilli füzeler de dahil olmak üzere ağır bombardmana maruz bırakıldığı bildirilmiştir.¹⁷

4 Ekim itibarıyla ağır top atışları sonucunda aralarında çocuklar ve yaşlılar olmak üzere toplam 22 sivilin hayatını kaybettiği, 111 sivilin yaralandığı belirtilirken özellikle endişe verici olan 4 Ekim'de Ermenistan topraklarından atılan ağır topların 400 bine yakın nüfusuyla Azerbaycan'ın ikinci en büyük şehri olan Gence'ye saldırılması olmuştur. Devam eden saldırılar sonucunda hastaneler, okullar, anaokulları ve mezarlıklar gibi 200'den fazla ev ve sivil tesisin yıkıldığı tespit edilmiş durumdadır.¹⁸ 12 Ekim'e kadar yani çatışmaların iki hafta sonrasında ise Ermeniler tarafından öldürülen Azerbaycanlı sivillerin sayısının toplam 41'e yükseldiği Azeri yetkililerin açıklamalarına göre sivil yerleşim yerlerinde

12 "No: 336/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between the Minister of Foreign Affairs Jeyhun Bayramov and Ivan Korčok, the Minister of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic (En/Ru)", Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, <https://www.mfa.gov.az/en/news/6948/view>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2020).

13 "No: 338/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the meeting of Foreign Minister Jeyhun Bayramov with the newly appointed Ambassador of the Kingdom of the Netherlands", Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, <https://www.mfa.gov.az/en/news/6950/view>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2020).

14 Uğur Yıldırım, "Armenia Committing War Crimes in Missile Attacks Targeting Azerbaijani Civilians, de-Mining Expert Says", *Daily Sabah*, 13 Ekim 2020.

15 "No: 338/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the meeting of Foreign Minister Jeyhun Bayramov with the newly appointed Ambassador of the Kingdom of the Netherlands", Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, <https://www.mfa.gov.az/en/news/6950/view>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2020).

16 "No: 334/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the telephone conversation between the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan Jeyhun Bayramov and the Minister of Foreign Affairs of the Kingdom of Saudi Arabia Faisal bin Ferhan Al Saud (En/Ru)", Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, <https://www.mfa.gov.az/en/news/6946/view>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2020).

17 Azerbaycan'a Yönelik Yeni Silahlı Saldırı Sürecinde Ermenistan Tarafından Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsani Hukuk İhlallerine İlişkin Ara Dönem Raporu. [Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) tarafından, çatışmaların ilk haftası sonunda yayınlanan resmi rapor]. Elde edilen verilerin, Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) personeli tarafından toplanan bilgilere, Azerbaycan Başsavcılığından alınan bilgilere ve doğrulanmış medya yayınlarından alınan bilgilere dayandığı belirtilmiştir.

18 No: 334/20, Information of the Press Service Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan.

70'in üzerinde patlamamış mühimmatın tespit edildiği ifade edilmektedir.¹⁹ Azerbaycan Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada, Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesinde balistik füze sistemi konuşlandırıldığı ve bu füze sisteminin Azerbaycan sivil halkını hedef aldığı belirtildi.²⁰

Ermenistan'ın sivil altyapı tesislerine zarar veren doğrudan saldırılar gerçekleştirdiği de tespitler arasında bulunmaktadır.²¹ Ayrıca hedef alınan sivil unsurlar arasında ambulansların ve tıbbi tesislerin bulunduğu, eğitim kurumlarının, elektrik, gaz, su, haberleşme istasyonları gibi hayati sivil altyapıların kasıtlı olarak hedef alındığı, elektrik ve enerji altyapısına ciddi zarar verildiği ve yerleşim yerlerinin elektriksiz kaldığı ifade edilmektedir.²² Ermenistan'ın gazetecileri savaşımlardan net bir şekilde ayırt etmek için gerekli önlemleri almadığı ve istismar ettiği, gazeteci işaretleri taşıyan askerlerin, aktif askeri operasyonlarda savaşçı olarak hareket ettiği, ayrıca sivillerin, özellikle çocukların askeri faaliyetlere katılmak üzere askere alındığı, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'a saldırmak için sivilileri kullandığı da tespitler arasında yer alıyor.²³

Gelinen en son durumda oldukça tipik bir şekilde Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın en büyük

ikinci şehri olan ve çatışma bölgesine epey uzakta bulunan Gence şehrine gece yarısı gerçekleştirdiği füze saldırısında ikisi çocuk 12 sivilin ölümüne ve 40'tan fazla sivilin yaralanmasına yol açtığı ifade edilmiştir.²⁴ Sivil yerleşim yerlerini doğrudan hedef alan saldırılarda toplamda 60'tan fazla sivil hayatını kaybetmiştir.

Hukuki Değerlendirmeler

Yukarıda ortaya konan eylemlerin hangi suç kapsamına geldiğini ayrıca değerlendirmek gerekmektedir. Ermeni güçleri, füze ve top atışları ile sivil yerleşim yerlerini doğrudan hedef almakta ve bu anlamda hem Cenevre sözleşmelerinde hem de UCM Statüsü'nde tanımlanan "çarşımlarda doğrudan yer almayan sivillere karşı veya sivil nüfusa karşı bilerek saldırı düzenlenmesi" (8 (b) (f) maddesi) eylemiyle savaş suçları kategorisine dahil edilmesi gereken suçlar işlemektedirler. Bu eylemlerin detaylı niteliklerine göre "herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen eylemleri" olmaları hasebiyle "insanlığa karşı suçlar" kategorisi içerisinde yer aldığı kabul edilebilecek daha ağır suçlardır.²⁵ Öte yandan yine sivil ölümlere yol açacak şekilde hayati öneme sahip altyapı unsurlarının, ayırım gözetmeksizin ve sistematik olarak hedef alınması, askeri gereklilik olmadan, yasadışı ve keyfi olarak mülkiyetin yaygın yok edilmesi de bu bağlamda suç oluşturmaktadır.²⁶

Sivil halkın yaşam hakkının ihlal edilmesi aynı zamanda hem Ermenistan'ın hem de Azerbaycan'ın taraf oldukları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 2. maddesinin açık ihlali-dir ve Ermenistan devletinin ve gerçekleştirenle-

19 Yıldırım, "Armenia Committing War Crimes in Missile Attacks Targeting Azerbaijani Civilians, de-Mining Expert Says".

20 "Ermenistan'da Büyük Şok! Cepheden Toplu Firar", *Milliyet*, 14 Ekim 2020.

21 Azerbaycan'a Yönelik Yeni Silahlı Saldırı Sürecinde Ermenistan Tarafından Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsani Hukuk İhlallerine İlişkin Ara Dönem Raporu. (Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) tarafından, çatışmaların ilk haftası sonunda yayınlanan resmi rapor).

22 Azerbaycan'a Yönelik Yeni Silahlı Saldırı Sürecinde Ermenistan Tarafından Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsani Hukuk İhlallerine İlişkin Ara Dönem Raporu. (Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) tarafından, çatışmaların ilk haftası sonunda yayınlanan resmi rapor).

23 Azerbaycan'a Yönelik Yeni Silahlı Saldırı Sürecinde Ermenistan Tarafından Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsani Hukuk İhlallerine İlişkin Ara Dönem Raporu. (Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri (Ombudsman) tarafından, çatışmaların ilk haftası sonunda yayınlanan resmi rapor).

24 No:355/20, Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan on the attack of Ganja city of Azerbaijan by Armenia with ballistic missiles on the night of 17 October, 2020 (En/Ru).

25 Bkz. UCM Statüsü, Madde 7 (1).

26 Bu eylemler, Cenevre sözleşmelerinin ağır ihlalleri, savaş suçu olarak sayılmaktadır. Bkz. UCM Statüsü, Madde 8 (2) (a) (b).

rin hukuki sorumluluğuna yol açan eylemlerdir. Ayrıca, sivillere ve sivil altyapıya yönelik kasıtlı saldırılar AİHS'nin 14. maddesinin de ihlali olarak kabul edilebilir zira milliyet ve etnik kökene dayalı olarak ayrımcılık sureti ile Sözleşme'de koruma altına alınmış haklar ihlal edilmektedir. Sivil mülkiyete zarar verme, mülkiyetin kullanılmasının engellenmesi AİHS I. Nolu Ek Protokol'ünün 1. maddesinde tanımlanan mülkiyet hakkının da ihlalinin oluşturmaktadır. Askeri operasyonlar sırasında Ermenistan'ın uluslararası insancıl hukuk tarafından yasaklanmış silah ve yöntemleri kullanması, tıbbi tesisler ve araçları, 1949 I Nolu Cenevre Sözleşmesi'nin 35. maddesine aykırı olarak hedef alması da ayrı ayrı birer savaş suçu oluşturmaktadır. Benzer şekilde eğitim yapılarına yönelik kasıtlı saldırılar 1949 Cenevre sözleşmelerine Ek Protokol I'in 51 ve 52. maddelerini ihlal etmektedir ve bu ihlaller birer savaş suçu sayılmaktadır.²⁷

Cenevre sözleşmelerine I Nolu Ek Protokol'ün 79. maddesi savaş alanında görev alan gazetecilere korunan kişiler statüsü tanımakta, gazeteci kimliğinin istismarı ise yasaklanan ve ihlalinin suç sayıldığı bir eylem olmaktadır. Ermenistan'ın bu tür amblemleri istismar ettiğine dair raporlar temelinde, bu eylemlerin de suç niteliği taşıdığı belirtilmelidir.²⁸ Ermenistan'ın askeri faaliyetlerinde ve çatışmalarda çocukların kullanılması da I Nolu Ek Protokol'ün 77. maddesini ihlal eden bir eylem niteliğindedir. Bu eylemin aynı zamanda bir savaş suçu teşkil ettiği ise, uluslararası mahkeme statülerinde yer bulmuştur.²⁹ Ayrıca bu tür eylemlerin, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38. maddesinin de ihlali olduğu vurgulanmalıdır.

²⁷ UCM Statüsü, Madde 8 (2) (b).

²⁸ UCM Statüsü, Madde 8 (2) (b)(xxiv). "Uluslararası hukuka uygun, Cenevre sözleşmelerinin ayırıcı edici amblemlerini kullanarak binalara, malzemeye sağlık ve ulaşım birimlerine bilerek saldırı düzenlenmesi" savaş suçu sayılmıştır.

²⁹ UCM Statüsü, Madde 8 (2) (b) (xxvi).

Öte yandan söz konusu suçları işleyen ya da iştirak eden şahısların ve suçlara ilişkin delillerin tespiti ve sorumluların yargılanmasının önemli bir mesele olduğunu belirtmiştir. Yukarıda bahsedilen söz konusu suçların Azerbaycan toprakları üzerinde işlenmesi karşısında öncelikle Azerbaycan yargı kuruluşları, bu suçlar üzerinde yargı yetkisini kullanma hakkına sahiptir. Kaldı ki uluslararası hukukun ilgili kurallarına göre, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları üzerinde, evrensel yargı yetkisinin de uygulanabiliyor olması bu suçlar ve suçları işleyenler üzerinde yargı yetkisinin bir başka esasını oluşturmaktadır. Şüphesiz ki Ermenistan'ın da bu suçları işleyen kendi vatandaşlarını yargılaması hukuken mümkün hatta zorunluluk içerir. Savaş suçları ya da insanlığa karşı suçları işleyenleri, evrensel yargı yetkisi gereği bütün ülkeler yargılayabilecekken, mevcut uluslararası siyasal şartlar da, Ermenistan'ın kendi görevlilerini yargılamasını sağlayacak koşullar mevcut gözükmemektedir.

Görünen odur ki mevcut çatışmalar esnasında işlenen suçlara dair tespitler ve delillerin toplanması başta Azerbaycan Başsavcılığı olmak üzere yetkili Azerbaycan otoritelerince gerçekleştirilmekte ve ara ara paylaşılmaktadır. Bu süreçleri müteakiben en azından Azerbaycan'ın bazı yargısal süreçleri başlatılıp devam ettireceği öngörülebilir. Bu suçları işleyen kişilerin ve delillerin tespiti ve yargılamaların yapılmasına dair belirtilen bu ulusal mekanizmalar işlemez ya da etkili bir şekilde işlemez ise bazı uluslararası mekanizmaların da harekete geçirilmesi gerekir. Delillerin toplanması konusunda bazı uluslararası sivil toplum kuruluşlarının dışında BM İnsan Hakları Konseyinin harekete geçmesi, olası mekanizmalardan birisidir. Ayrıca, sadece bu çatışmaları araştırmak için özel bir BM komitesinin kurulması da mümkündür.

Yargılamalarla ilgili ilk akla gelen uluslararası mahkeme UCM olmasına rağmen, Er-

menistan ve Azerbaycan'ın Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisini tanımamış olması, bu Mahkeme'nin bu suçlara dair görev yapmasını engelleyen esas unsurdur. Bu tür durumlarda, BM Güvenlik Konseyinin UCM savcılığından söz konusu çatışmalara dair soruşturma başlatmasını isteme yetkisi bulunmaktadır. Ancak mevcut siyasi şartlar düşünüldüğünde BM Güvenlik Konseyinden böyle bir kararın çıkması pek olası gözükmemektedir. En nihayetinde, belirtildiği gibi, işgal altındaki topraklarda Ermeni güçleri tarafından işlenen suçlara dair delillerin toplanmasının ve mümkün olduğu ölçüde yargılamaların yapılmasının Azerbaycan tarafından gerçekleştirilmesi önem arz etmekte ve en olası ihtimal olarak da bu gözükmemektedir.

SONUÇ: ERMENİSTAN YETKİLİLERİNİN SAVAŞ SUÇU EYLEMLERİNDEN SORUMLU TUTULMALARI

Yukarıda özetlenen eylemler, uluslararası hukukta bazı suçlara tekabül etmekte ve bu eylemleri gerçekleştiren kişilerin bizatihi kişisel cezai sorumlularına yol açmaktadır. Ermenistan güçlerinin sivil yerleşim yerlerini bombalaması, sivilleri hedef alan saldırılarla öldürmesi ya da yaralaması, savaş suçu sayılan eylemler arasında yer almakta, hatta yaygın bir şekilde yapıldığı durumlarda insanlığa karşı suçlar niteliği kazanmaktadırlar. Yine bir silahlı çatışma yöntemi olarak, sivillere ciddi zararlar verecek düzeyde altyapı tesislerine zarar veren saldırılar düzen-

leyerek sivillerin temel ihtiyaçlarını karşılanmasının engellenmesi de savaş suçları arasında sayılan eylemlerdendir. Benzeri bir şekilde sağlık tesislerine, sağlık personeline ve sağlık araçlarına düzenlenen saldırılar dasavaş suçlarındandır. Ermenistan birlikleri bütün bu suçları defalarca işleyen eylemlerde bulunmuşlardır. Ermenistan güçleri arasında çocukların askeri faaliyetlerde kullanılması ve basın mensubu işaretlerinin yanıltıcı bir şekilde kullanılması da savaş suçu oluşturan eylemler arasındadır.

Ermenistan güçlerinin sivilleri hedef alan saldırılarla öldürmesi ya da yaralaması savaş suçu sayılan eylemler arasında yer almakta, hatta yaygın bir şekilde yapıldığı durumlarda insanlığa karşı suçlar niteliği kazanmaktadırlar.

Bütün bu eylemlerin kimler tarafından işlendiğinin kanıtlarıyla beraber tespit edilmesi, bu suçların faillerinin yargılanması bağlamında büyük önem arz eder. Şüphelilerin yargılanmasına dair ulusal mekanizmaların yanı sıra siyaseten zor olsa da harekete geçirilebilecek bazı uluslararası mekanizmalar bulunmaktadır. Bu tür suçları işleyenlerin veya işlenmesine katılanların, devlet başkanlığı, başbakanlık ya da bakanlık dahil olmak üzere buldukları resmi konumlar cezai sorumluluklarını ve yargılanmalarını engelleyen hususlar değildir. Yeter ki bu kişiler, yetki sahibi ulusal ya da uluslararası yargı organları önüne şahsen çıkarılabilsinler.

ERMENİSTAN'IN SAVAŞ SUÇLARI ULUSLARARASI HUKUK VE ERMENİSTAN'IN KARABAĞ'A DAİR ASKERİ FAALİYETLERİ

YÜCEL ACER

SETA | ANALİZ

Son yüzyılda geniş katımlı uluslararası sözleşmelerle hem uluslararası silahlı çatışmalarda hem de iç çatışmalarda kullanımı yasak olan silahlara ve savaş yöntemlerine dair kapsamlı hukuk kuralları oluşturulabilmiştir. Günümüzde “uluslararası insancıl hukuk” olarak adlandırılan bu kuralların ihlallerinin büyük bir çoğunluğu, kişisel cezai sorumluluğa yol açan birer suç oluşturmaktadırlar. Ermenistan'ın 1992-1994 yılları arasında, Karabağ ve civarındaki Azeri topraklarını işgali sırasında ne tür ihlaller gerçekleştirdiği, bağımsız uluslararası raporlarla da tespit edilmişti. Daha dramatik olan ise 27 Eylül'den bu yana, işgal altındaki Azeri topraklarında yaşanan çatışmalarda, yine Ermenistan'ın bu tür ihlallerinin ön plana çıkıyor olmasıdır. Genel bir inceleme dahi Ermenistan güçlerinin mevcut çatışmalarda birçok uluslararası insancıl hukuk kuralını ihlal ettiğini göstermektedir. Söz konusu suçları işleyenlerin yargılanabilmesi için, bu eylemlerin tespiti ve mevcut mekanizmaların ele alınması bu aşamada önem arz etmektedir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN